

CITRA SAHA PERAN PARAGA WANITA WONTEN ING NOVEL PACAR GADHING ANGGITANIPUN TAMSIR AS

CITRA AND THE ROLE OF WOMEN'S CHARACTERS IN NOVEL GIRLS GADHING US TAMSIR WORKS

Dening: Rati Ayu Pratiwi, Prodi Pendidikan Bahasa Jawa, Fakultas Bahasa dan Seni, Universitas Negeri Yogyakarta

Sarining Panaliten

Ancasipun panaliten inggih menika ngandharaken bab citra saha *peran* paraga wanita wonten ing *novel Pacar Gadhing*. Panaliten menika kalebet panaliten *deskriptif kualitatif*. *Data* ing panaliten menika awujud tembung, *frasa*, ukara, saha *paragraf*. *Sumber data* panaliten menika *novel* kanthi irah-irahan *Pacar Gadhing anggitanipun Tamsir AS*. Caranipun ngempalaken *data* kanthi *teknik* maos saha nyathet. *Data* dipunanalisis kanthi analisis *deskriptif* kanthi ngandharaken citra saha *peran* paraga wanita. Cara kangge ngesahaken *data* inggih menika *validitas semantic*. Lajeng kangge manggihaken *reliabilitas data* dipunginakaken *reliabilitas intrarater* saha *interrater*. Asiling panaliten menika awujud tembung-tembung, *frasa*, ukara saha *paragraf* ingkang kapendhet saking *novel Pacar Gadhing* ingkang nedahaken bilih menika wujud citra saha *peran* paraga wanita ingkang dipuntingali saking *perspektif* kritik sastra *feminis*.

Pamijining tembung: *Citra, peran, wanita, novel Pacar Gadhing*.

Abstract

The aim of this study is to explain the image chapter and the role of female characters in the novel Pacar Gadhing by Tamsir AS. The type of study used in this research is descriptive qualitative. The data used in this study were in the form of word, phrase, sentences, and paragraphs. The data were obtained from the novel Pacar Gadhing by Tamsir AS. In collecting the data, reading technique and note taking were used by the researcher. Meanwhile, the data were analyzed by using a descriptive analysis with to explain the image chapter and the role of female paragon. Semantic validity were used to check the validity of the data. In addition, to check the reliability of the data, reliability intraratter and inter-rater reliability were used by the researcher. The result of the study is word, phrase, sentences, and paragraphs taken from the novel Pacar Gadhing which explains the image and role of female characters from the perspective of feminist literary criticism.

PURWAKA

Novel utawi *fiksi* minangka salah satunggaling karya sastra ingkang saged narik kawigatosan para pandhemen sastra kangge dipunrembag. Kejawi menika *novel* ugi gampil dipunmangertosi saha dipunraosaken minangka karya *imajinatif* ingkang ngemot *pesan*, saha *kesan* piyambak kangge para pamaosipun.

Kantheni pangrembakanipun sastra, wanita menika asring dipundamel perkawis ingkang narik kawigatosan kangge dipunrembag. Wanita salah satunggaling tema ingkang dados inspirasi para panganggit. Perkawis ingkang asring dipunrembag antawisipun inggih menika wanita minangka kaum *inferior*, kahanan ingkang langkung ngandhap katimbang priyantun kakung.

Priyantun kakung dipunanggep *figur otoritas*, dene wanita dipunanggep minangka manungsa ingkang lembut, setya saha bekti. Wanita namung dados jejangkep. Kawontenanipun saha kamardikan wanita asring dipunwatesi. Kasunyatan wonten ing pagesangan ingkang damel wanita dipunkiwakaken ing sedaya *bidang* menika njalari lahiripun gerakan *feminisme*. Miturut Moleono lumantar (Arbain, 2002: 18) *feminisme* inggih menika gerakan wanita ingkang nuntut hak supados sami kaliyan priyantun kakung.

Panaliten karya sastra ingkang ngrembag bab wanita dipunwastani kritik sastra *feminis*. Kritik sastra *feminis* minangka kritik sastra ingkang wosing panalitenipun ngrembag bab wanita. Kritik sastra *feminis* mbabar karya sastra kantheni nggatosaken kados pundi wanita ingkang dipungambaraken dening priya menapa dening wanita piyambak. Wonten seratan priyantun kakung, pagesangan wanita menika asring dipungambaraken pagesangan ingkang kirang sae kadosta *pemuas nafsu* priyantun kakung, dipunselingkuhi, dipunsiksa saha sanesipun.

Perkawis menika nuwuhaken pitakenan ingkang saged dipunrembag bilih perkawis wanita boten

namung saged dipuntingali saking wanita ananging ugi saking saged dipuntingali saking priyantun kakung. Tuladhanipun *novel Pacar Gadhing* anggitanipun Tamsir AS wonten *novel* menika wanita dipungambaraken kirang sae, kadosta wanita ingkang boten gadhah daya. Saking perkawis menika njalari panaliti gadhah pepenginan naliti bab citra saha *peran* wanita kantheni kritik *feminis*.

Adhedhasar reng-rengan perkawis ingkang wonten, saged kapundhut wosing perkawis ingkang badhe dipunrembag inggih menika :

1. Kados pundi citra paraga wanita ing *novel Pacar Gadhing* anggitanipun Tamsir AS?
2. Kados pundi *peran* paraga wanita ing *novel Pacar Gadhing* anggitanipun Tamsir AS?

GEGARAN TEORI

Citra tegesipun rupa, gambaran, awujud gambar ingkang dipungadhahi kathah tiyang gayutanipun kaliyan pribadi utawi *kesan mental (bayangan) visual* ingkang dipunasilaken saking salah satunggaling tembung, *frasa*, utawi ukara saha dhasar ingkang khas wonten ing karya sastra kadosta *novel*. Miturut Sugihastuti (2007:7) citra wanita inggih menika wujud gambaran *mental spiritual* saha tindak tanduk ing padintenan ingkang dipun~~ekspresikaken~~ *ekspresikaken* wanita wonten maneka *aspek*, antawisipun *aspek fisis* saha *psikis* minangka citra wanita sarta aspek wonten kaluwarga saha masarakat minangka citra *sosial*.

Peran wanita tegesipun perangan saking tugas utami ingkang kedah dipuntindakaken dening wanita. Miturut Sugihastuti (2000:121), *peran* wanita ing perangan *sosial* dipunperang dados 2 *peran*, inggih menika *peran* wanita ing kulawarga, saha *peran* wanita ing masarakat. Miturut Sugihastuti (2000:121), ngandharaken wonten 7 *peranan* wanita ingkang saperangan katujukaken ing kulawarga dene saperangan malih kalampahaken ing masarakat. *Peranan* kasebat inggih menika : 1) minangka tiyang

sepuh saking putri-putrinipun; 2) minangka garwa; 3) ing bale wisma; 4) ing kekerabatan; 5) pribadi; 6) ing komunitas; saha 7) ing padamelan.

Panaliten ingkang ngrembag bab wanita menika dipunwastani kritik sastra *feminis*. Miturut Showalter lumantar Sugihastuti (2015:18) bilih kritik *sastra feminis* nedahaken pemaos wanita gadhah *persepsi* saha pangajab wonten pengalaman sastranipun. Kawontenan pemaos wanita dipunajabi saged paring pandangan ingkang enggal wonten karya sastra kangge nyamikaken kedudukan paraga kakung saha paraga wanita wonten karya sastra.

Konsep menika asring dipunsebut *reading as woman*. Miturut Culler (wonten Sugihastuti saha Suharto 2015:5) kritik *sastra feminis* inggih menika *reading as women*, maos minangka wanita. Yoder (wonten Sugihastuti saha Suharto 2015:5) ugi ngandharaken kritik *sastra feminis* boten namung ngritik bab wanita utawi babagan panganggit wanita. Kritik *sastra feminisme* inggih menika kritik ingkang ngritik kanthi *sadar* bilih wonten bedanipun kaliyan jinis kelamin, pramila njalari wonten gayutaning kaliyan budaya, sastra, saha pagesangan.

Wonten *konteks* menika, pemaos minangka wanita gadhah paring daya pangaribawa ingkang ageng wonten karya sastra. Jinis kelamin menika wigati sanget amargi saged miyosaken sikap “pemaos minangka wanita” ingkang wonten ing kritik *sastra feminis*

Wonten pamanggih bilih wanita menika gadhah *persepsi* ingkang beda kaliyan tiyang kakung menawi dipuntingali saking sastra, mliginipun wanita jawa. Wanita-wanita jawa menika gadhah donya ingkang winates, namung wonten griya. Pramila kangge mahami sastra ugi prelu *dipunasumsikaken* gadhah winates. Saking *feminisme* dipuncobi kangge ngicalaken bab ingkang beda saha nyobi dipunjajaraken *pandangan pola* pikir tiyang kakung kaliyan wanita mliginipun bab sastra.

CARA PANALITEN

Panaliten menika ngginakaken pendekatan kritik sastra *feminis* kanthi metode ingkang sipatipun *deskriptif kualitatif*. Metode *deskriptif* menika saged dipuntegesi minangka *prosedur* kangge ngudhari perkawis ingkang dipuntliti kanthi nggambaraken kawontenan *subjek* utawi *objek* panaliten sakmenika adhedhasar *fakta* ingkang katingal utawi menapa wontenipun (Wiyatmi, 2009:87). Panaliten kanthi jinis *deskriptif* wonten ing panaliten menika dipunginakaken kangge ngandharaken citra saha *peran* paraga wanita wonten ing novel *Pacar Gadhing* anggitanipun Tamsir AS.

Data wonten ing panaliten menika awujud tembung, *frasa*, ukara, saha *paragraf* ingkang ngewrat *klasifikasi* bab citra saha *peran* paraga wanita. *Data* menika kapendhet saking novel *Pacar Gadhing* anggitanipun Tamsir AS. *Novel* menika katerbitaken dening percetakan PT Bina Ilmu, rikala tahun 1991. *Novel* menika kadadosan saking 128 kaca, kanthi sedasa bab cariyos.

Cara anggenipun ngempalaken *data* wonten ing panaliten menika ngginakaken cara maos saha nyathet. Cara maos inggih menika panaliti maos kanthi tliti kangge mangertosi, nggatosaken, saha nyukani titikan tumrap tetembungan, ukara, saha *paragraf* menapa dene pachelaton ingkang ngewrat citra saha *peran* paraga wanita wonten *novel*. Teknik nyathet menika dipuntindakaken kanthi cara nyathet sedaya *data* ingkang ngandharaken bab citra saha peran.

Cara ingkang dipunginakaken kangge nganalisis *data* wonten ing panaliten menika ngginakaken cara *deskriptif*. Cara utawi langkah-langkah nganalisis *data* wonten ing panaliten saged dipuntingali wonten ing ngandhap menika. *Data* dipunkelompokaken saha dipunidentifikasi adhedhasar kategori panaliten ingkang jumbuh kaliyan ancasing panaliten. Salajengipun ngandharaken *data* ingkang dipunteliti

wonten ing tabel. Data ingkang sampun dipunkategorikaken lajeng dipunanalisis kanthi *analisis deskriptif*. Inferensi inggih menika tahapan kangge damel dudutan saking data ingkang sampun wonten.

Caranipun ngesahaken data wonten ing panaliten menika ngginakaken cara *validitas semantis* inggih menika kanthi ngukur tingkat *kesensitifan* makna simbolik ingkang gayut kaliyan konteks ingkang dipunanalisis (Zuchdi, 1993 : 73). Cara *validitas semantis-kontekstual Reliabilitas* ingkang dipunginakaken wonten ing panaliten menika inggih menika *reliabilitas intrarater* saha *interrater*. Panaliti maos kanthi tliti saha dipunnambali anggenipun maos (*intrarater*) kangge ngasilaken data ingkang jumbuh kaliyan prakawis panaliten. Uji *reliabilitas* katindakaken kanthi asring maos kaliyan *nganalisis data* lajeng dipunuji *konsistensipun*. *Reliabilitas interrater* dipuntindakaken kanthi cara panaliti konsultasi kaliyan tiyang ingkang ahli babagan ingkang dipunteliti antawisipun dosen pembimbing ngengingi asilipun panaliten.

ASILING PANALITEN

Inkang badhe dipunandharaken ing bab asiling panaliten inggih menika bab citra saha peran paraga wanita wonten ing *novel Pacar Gadhing*.

Citra inggih menika *kesan mental* utawi gambaran *visual* ingkang dipuntuwuhaken saking satunggaling tembung, *frase*, utawi ukara, saha minangka perangan dhasar ingkang khas wonten ing karya gancaran saha karya geguritan. Citra paraga wanita ingkang kapanggihaken ing *novel* menika dipunbedakaken dados tigang perangan, inggih menika citra *fisiologis*, citra *psikologis*, saha citra *sosiologis*.

Aspek fisiologis inggih menika gambaran *fisik* (lahiriyah), yuswa, jinis kelamin, badan, saha praupan. Salajengipun aspek *psikologis* inggih menika citra

ingkang nggambaraken kawontenanipun jiwa satunggaling paraga. Kangge nggampilaken analisis citra *psikologis*, ngginakaken *teori* kapribaden Edward Spranger ingkang merang manungsa dados 6 jinis, inggih menika : manungsa *intelektualis*, manungsa *estetis*, manungsa *religius*, manungsa *sosialis*, manungsa *ekonomi*, saha manungsa *politik*. Aspek *sosial*, inggih menika citra ingkang nggambaraken padamelan, peran, *tataran pendidikan*, agami, kapitadosan, saha pagesangan pribadi.

Wonten novel menika wonten 5 paraga wanita ingkang saben paraga gadhahi citra piyambak-piyambak. Ing ngandhap menika badhe kaandharaken citra wanita ing *novel Pacar Gadhing*.

Vivin minangka paraga utama kacitrakaken nggadahi perangan citra *fisiologis*. Citra menika katingal saking deskripsi ngengingi perangan badanipun, kadosdene praupan saha rikmanipun. Vivin kacitrakaken minangka prawan kencur ingkang manis. Kabukti saking pethikan data ing ngandhap menika.

“Cah manis-manis mulih bengi. Saka ngendi iki mau? takone mbok Mah karo nginepke lawang.”(Pacar Gadhing, No. 2 kaca 13)

Saking data ing nginggil katingal bilih Vivin nggadahi praupan ingkang manis.

Dipuntingali saking perangan citra *psikologis*, Vivin kalebet sedaya jinis manungsa adhedhasar *teori* kapribaden Eduard Spranger. Vivin dipuncitrakaken minangka manungsa *teoritis*, *estetis*, *sosial*, *ekonomi*, *politik*, saha *religi*. Minangka manungsa *teoritis*, Vivin gadhah *varian* watak kadosta *irrasional* saha *rasional*. Watak ingkang boros ugi nedahaken bilih Vivin minangka manungsa *ekonomi*. *Varian* watak ingkang nedahaken manungsa *estetis* antawisipun *melankolis*, *simpati* saha *empati*. Dene watak minangka manungsa *sosial* inggih menika remen mbiyantu, grapyak, prasajha, ngremenaken, loma, saha setya. Minangka manungsa *politik* Vivin gadhah watak kadosta panik, cubriya, kesed, bingung, *munafik*, kaget, goroh, saha

getun. Dene minangka manungsa *religius* Vivin gadhah watak saged dipunpitados. Salajengipun kaandharaken ing ngandhap menika.

Minangka manungsa tipe *ilmu pengetahuan (teoritis)*. Vivin kacitrakaken minangka wanita ingkang *irasional* saha *rasional*. Piyambakipun nggadahi watak ingkang remen ngalamun saha gadhah prinsip. Kabukti saking pethikan *data* ing ngandhap menika.

“He, cah ayu-ayu aja ngalamun!” pambengoke wong sing lungguh ing kiwane sopir, nanging banjur motor terus mlayu. Saka mburi mundur jib ijo.(Pacar Gadhing, No.8 kaca 25)

Adhedhasar pethikan *data* wonten nginggil, saged dipunmangertosi Vivin minangka tiyang ingkang remen ngalamun.

Manungsa kanthi tipe *ekonomis* gegayutan kaliyan manungsa ingkang remen nyekapi kabetahan-kabetahan *badaniah* minangka *kepuasan*. Manungsa kanthi tipe menika langkung remen tumrap wujud ingkang sipatipun *praktis*. Vivin kalebet ing jinis manungsa tipe *ekonomis* amargi piyambakipun nggadahi watak *boros*, kados wonten ing pethikan *data* ngandhap menika.

“Durung kok, nanging aku mau kok krungu montor nggereng na ngarepan ta. Apa Om Rukmana apa dudu aku ra nggenah, wong pancen dheweke akeh pagaweyane. Direktur jare, dadi lungane teges dhuwit! Ora kaya cah manis-manis iki...”

“Huu.....!” Vivin mencep.

“Pintere mung ngentekake dhuwit!”(Pacar Gadhing, No.3 kaca 11)

Saking *data* wonten nginggil menika ngandharaken bilih Vivin menika tiyang ingkang remen ngentekake dhuwit.

Minangka manungsa tipe *estetis* Vivin kacitrakaken minangka wanita ingkang *melankolis*, gadhah raos *simpati* saha *empati*. Minangka wanita

ingkang *melankolis*, Vivin gadhah watak ingkang sedhah, bingung saha isin. Minangka wanita ingkang gadhah raos *simpati* Vivin kacariyosaken gadhah raos peduli saha tresna. Wondene minangka wanita ingkang gadhah raos *empati*, Vivin kacitrakaken nggadahi watak kuwatos saha kuciwa. Minangka pribadi ingkang *melankolis* Vivin gadhah sipat sedhah, ingkang saged kabuktekaken ing *data* menika.

Mungkur panyawange Tante Lien, Nely pandeng-pandangan karo Vivin. Dheweke krasa melu nggrantes, ngrasakke ati wadon sing mung tansah diapusi. Nanging sing nglakoni ora nglenggana, sajak ora ngerti tingkahe sing lanang. Mung wektu-wektu sing kari iki bocah-bocah mau tau weruh Tante Lien lungguh dhelog-dhelog, lan salirane ketara susut. Ora seger lan sigrak kaya biyen. (Pacar Gadhing, No.6 kaca 18)

Minangka sesami wanita Vivin ngraosaken sedhah bilih piyambakipun dados Tante Lien, ngraosaken kados pundi raosipun bilih piyambakipun dipunapusi dening garwanipun. Boten namung ngraosaken sedhah amargi tumindakipun Om Rukmana dhateng Tante Lien, ananging Vivin ugi ngraosaken sedhah nalika mangertosi tiyang kakung ingkang asring wonten kamar sebelah menika inggih mas Gathot.

Vivin kacitrakaken minangka wanita ingkang kalebet ing jinis manungsa kanthi tipe *sosial*. Manungsa kanthi jenis kasebat inggih menika manungsa ingkang tansah tresna dhateng sesami saha minangka pribadi ingkang tulus. Minangka manungsa kanthi tipe *sosial*, Vivin nggadahi watak saha sikap remen mbiyantu, prasajha, grapyak, ngremenaken, loma, saha minangka pribadi ingkang setya. Sedaya menika kaandharaken ing ngandhap menika.

Nanging nalurine enggal mekak, dheweke kudu tulung sing lagi mbutuhake pitulungan. (Pacar Gadhing No. 22 kaca 51)

Saking *data* wonten nginggil nedahaken bilih Vivin menika pribadi ingkang remen mbiyantu tumrap tiyang sanes. Nalika Sarimanah saweg susah betahaken pitulungan, naluri Vivin menika mekak lajeng mbiyantu menapa kemawon ingkang saged Vivin mbiyantu.

Manungsa *tipe politik* adhedhasar *teori* kapribaden Spranger inggih menika manungsa ingkang kagiyatanipun asring nedahaken tumindak kados dene tiyang ingkang gadhah kuwaos. Minangka manungsa *tipe politik*, Vivin kacitrakaken nggadahi watak panik, cubriya, kesed, goroh, munafik, kaget, saha getun. Sedaya menika kaandharaken ing ngandhap menika.

Kari saiki atine prawan Vivin Avianti sing dadi uleng, wong-wong sing dadi pikiran genti-genten nyungul ing angen-angene. Tante Lien sing kari ana ing Nilakandhi terus Nely sing lagi ditimbal ramane mulih, terus letnan Gathot Armanto sing katon rada cuwa atine, terus om Rukmana sing peteng-peteng cenunukan ana sandhing gudhang, terus tukang becak sing mlanggrangake sikile.....terus.... terus...teruss (Pacar Gadhing No. 21 kaca 51)

Vivin tansah cubriya dhateng tiyang-tiyang ing Pacar Gadhing, awit saking Tante Lien ingkang piyambakan wonten Nilakandhi ananging malah Om Rukmana cenunukan wonten sisih gudang, lajeng wonten Nely ingkang dipuntimbal ramane wangsul. Bab kasebat ndadosaken batosipun kisruh. Boten namung bibar saking prastawa Nilakandhi kemawon ananging ingkang gadhah pamanggih *negatif* dhateng Sarimanah ugi.

Manungsa *tipe agami utawi religius* inggih menika manungsa ingkang nindakaken bekti kanthi ikhlasing manah ing bab laku kabecikan. Bab menika katujokaken dhateng Gusti. Minangka manungsa *tipe agami utawi religius*, Vivin gadhahi watak kadosta

saged dipunpitados. Bab menika dipunandharaken wonten *data* ing ngandhap menika.

“kowe bisa nggembol wewadi cah ayu Vivin Avianti?”

“Bisa-bisa. Wewadi apa Sarimanah?” (Pacar Gadhing No.25 kaca 53)

Vivin kuwatos saha *penasaran* tumrap menapa ingkang dipunraosaken Sarimanah. Vivin ngantos maringi mapinten-pinten pitakonan supados Sarimanah purun cariyos kaliyan Vivin. Pungkasanipun Sarimanah purun cariyos kaliyan Vivin ananging tetep saged nyimpen wados.

Citra *sosiologis* paraga dipuntingali saking tingang perangan, inggih menika *status sosial*, padamelan, saha *pawiyatan*. Paraga Vivin nggadahi sedaya perangan kasebat. *Status sosial*ipun Vivin inggih menika minangka prawan kencur, putranipun tiyang sugih. Dereng gadhah pedamelan amargi taksih kuliah.

Vivin kacitrakaken minangka wanita ingkang *status sosial*ipun minangka prawan kencur saha putranipun tiyang sugih. Kabukti saking *data* wonten ngandhap menika.

“Ngiras menehi les prawan kencur?” pamapage Tante Lien Rukmana marang priya sing lagi waemlebu kamare kuwi.(Pacar Gadhing No. 13 kaca 39-40)

Data wonten nginggil menika nedahaken bilih Vivin minangka prawan kencur, wanita ingkang taksih gadis. Wanita ingkang taksih mambu kencur, pramila Mas Gathot remen menawi nggoda Vivin.

Perangan *pawiyatan* inggih menika minangka salah satunggaling bab ingkang kedah dipunrembag kangge mangertosi citra *sosiologis* satunggaling paraga. Wonten ing perangan menika dipunandharaken tataran *pawiyatan* ingkang nate dipunlampahi dening paraga. Vivin kacariyosaken minangka wanita ingkang saweg nglampahi *pawiyatan* wonten kuliah.

“Lawange tutupna mbok, mengko nek Tante ndangu matura Vivin menyang kancane sing lagi lara!”*kandhane Vivin sareh.*

“Kaliyan sinten cah manis?”

“**Karo kanca kuliah, ngono wae mengko matur.**” (*Pacar Gadhing No. 16 kaca 46*)

Saking *data* wonten nginggil menika mbuktekaken bilih Vivin minangka mahasiswa ingkang taksih kuliah. Sinaosa goroh ananging saged mbuktekaken bilih minangka mahasiswa Vivin kalebet kanca ingkang peduli dhateng kancanipun wonten kuliahan purun besuk kanca ingkang saweg gerah.

Nely minangka paraga tambahan kacitrakaken nggadhahi perangan citra *fisiologis* boten kacariyosaken kanthi jangkep. Nely kacitrakaken gadhah rikma ingkang cendhak.

Citra *psikologis* Nely Lailani ingkang katingal boten saged njangkepi enem jinis manungsa adhedhasar *teori* kapribaden Eduard Spranger. Nely kacitrakaken minangka manungsa *intelektualis, estetis, saha politik*. Minangka manungsa *intelektualis* Nely nedahaken watak *irrasional, rasional, saha kritis*. Minangka *estetis* Nely gadhah watak wanita ingkang *melankolis*. Dene minangka manungsa *politik*, Nely gadhah watak kadosta goroh, *acuh tak acuh*, cubriya, kesed, saha *emosional*.

Citra *sosiologis* paraga Nely ingkang dipunpanggihaken wonten *novel* menika antawisipun *status sosial, padamelan, saha pawiyatan*. Nely menika dipuncitrakaken minangka prawan, ingkang padamelanipun minangka *atlet badminton* ingkang taksih kuliah utawi dados mahasiswa.

Ing perangan citra *fisiologis*, paraga Sarimanah namung katingal saking praupan saha rikma. Perangan *fisiologinipun* boten kaandharaken kanthi maksimal. Sarimanah kacitrakaken wanita ayu ingkang gadhah rikma ingkang dawa.

Citra *psikologis* Sarimanah ingkang katingal boten saged njangkepi enem jinis manungsa adhedhasar *teori* kapribaden Eduard Spranger. Sarimanah kacitrakaken minangka manungsa *intelektualis, estetis, sosial saha religi*. Minangka manungsa *intelektualis* Sarimanah nedahaken watak *rasional, saha kritis*. Minangka *estetis* Sarimanah gadhah watak wanita ingkang *melankolis*. Minangka manungsa *sosial*, Sarimanah gadhah watak hormat. Dene minangka manungsa *religi* Sarimanah gadhah watak ingkang kiyat saha tabah. Langkung jangkep citra *psikologis* badhe kaandharaken mawi tabel ing ngandhap menika.

Citra *sosiologis* paraga dipuntingali saking tigang perangan, inggih menika *status sosial, padamelan, saha pawiyatan*. Perangan paraga Sarimanah boten jangkep. *Status sosial*ipun minangka prawan anteng ingkang putrane tiyang boten gadhah. Pawiyatan ingkang dipunlampahi dening Sarimanah minangka mahasiswa calon dokter gigi. Langkung jangkep badhe kaandharaken wonten tabel ing ngandhap menika.

Ing perangan citra *fisiologis*, paraga Tante Lien namung katingal saking praupan saha pipinipun. Perangan *fisiologinipun* boten kaandharaken kanthi *maksimal*. Tante Lien kacitrakaken wanita manis, bening, ayu ingkang pipinipun alus.

Citra *psikologis* Tante Lien ingkang katingal boten saged njangkepi enem jinis manungsa adhedhasar *teori* kapribaden Eduard Spranger. Tante Lien kacitrakaken minangka manungsa *estetis, politik, saha religi*. Minangka manungsa *estetis* Tante Lien nedahaken watak wanita ingkang *melankolis, simpati saha sableng*. Minangka *politik* Tante Lien gadhah watak ingkang *pencemburu, emosional, saha kaget*. Dene minangka manungsa *religi* Tante Lien gadhah watak ingkang pasrah. Langkung jangkep citra *psikologis* badhe kaandharaken mawi tabel ing ngandhap menika.

Perangan citra *sosial* ingkang kapanggihaken saking paraga Tante Lien inggih menika namung ing bab *status sosial* saha padamelanipun. *Status sosial* ingkang dipungadhahi Tante Lien inggih menika minangka nyonya direktur, dene pedamelan ingkang dipunlampahi Tante Lien inggih minangka majikan. Perangan citra *sosial* ing *varian* pawiyatan boten kapanggihaken ing paraga Tante Lien.

Dipuntingali saking citra *fisiologis*ipun, paraga Mbok Mah namung kacitrakaken kanthi ringkes, inggih menika bab waja kemawon. Mbok Mah kacariyosaken gadhah waja ingkang ompong.

Citra *psikologis* ingkang kapanggihaken ing paraga Mbok Mah boten patos jangkep. Mbok Mah namung kalebet ing jinis manungsa tipe *ekonomi, estetis, sosial* saha *agami (religi)*. *Varian* saking tipe kasebat ugi boten kathah. Langkung cetha ing ngandhap menika kaandharaken tabel citra *psikologis* paraga Mbok Mah.

Saking tigang perangan ingkang kalebet ing bab citra *sosial*, paraga Mbok Mah namung kacariyosaken gadhah *varian* ing perangan *status sosial* saha padamelan kemawon. *Status sosial* Mbok Mah minangka tiyang sepuh ingkang padamelanipun menika minangka rewang.

Peran inggih menika *perangkat* tumindak ingkang dipunkajengaken dipungadhahi dening tiyang ingkang gadhah kalenggahan ing masarakat. *Peran* wanita ing *novel Pacar Gadhing* ingkang dipunrembag dipuntingali saking kalih *wilayah*, inggih menika *peran* ing kulawarga (*domestik*) saha *peran* ing masarakat (*publik*). *Peran* wanita ing kulawarga antawisipun minangka putra, garwa (*ibu rumah tangga*) saha bulik. Wondene peran wanita ing *sektor publik* (masarakat) antawisipun minangka *pelaku ekonomi*, minangka abdi utawi rewang, *pemain badminton*, saha minangka warga masarakat.

Ing ngandhap menika kaandharaken *identifikasi peran* paraga wanita ing *novel Pacar Gadhing* anggitanipun Tamsir AS.

Minangka tiyang ingkang rantau kangge pados ngelmu, Vivin manggen wonten griyanipun Tantenipun. Minangka putra Vivin ugi gadhah raos hormat dhateng Tantenipun.

Minangka warga masarakat Vivin nggadahi peran minangka warga masarakat ingkang remen tetulung dhateng tiyang sanes, saha minangka pacanganipun Darius. Katrangan langkung jangkep kaandharaken ing ngandhap menika.

Sami kaliyan Vivin, Nely menika ugi minangka tiyang ingkang rantau lajeng mapan wonten griyanipun Tante Lien. Minangka keponakan Nely gadhah raos perhatian tumrap tantenipun

Minangka warga masarakat, Nely gadhah peran minangka pemain badminton.

a. Minangka anak (Keponakan)

Kawontenan kaluwarga Sarimanah ndadosaken Sari menika gesang nderek tantenipun. Sekolah Sarimanah saking SD dumugi kuliah wonten kedokteran menika dipunbiayai dening Tante Lien saha Om Rukmana. Tiyang sepuh Sarimanah ugi sampun pasrah piyambakipun dhateng Tantenipun.

Minangka warga masarakat Sarimanah kalebet warga masarakat ingkang sae. Minangka warga masarakat rikala wonten kancanipun ingkang saweg nandhang sisah kadosta gerah piyambakipun ugi ngalodangaken wekdal kangge besuk.

Ing wilayah domestik utawa kaluwargag Tante Lien gadhah peran minangka Tante utawi bulik saha minangka garwa.

Minangka warga masarakat Tante Lien gadhah peran minangka *selingkuhan* saha minangka warga masarakat.

Peran Mbok Mah namung katingal ing masarakat kemawon, inggih menika minangka rewang ingkang asring mbiyantu pedamelan tiyang sanes.

DUDUTAN

Dudutan ingkang saged dipunpendhet inggih menika kaandharaken wonten ing ngandhap menika.

Wonten ing *novel Pacar Gadhing* anggitanipun *Tamsir AS* dipunpanggihaken bab citra paraga wanita adhedhasar perangan *fisiologis, psikologis, saha sosiologis*.

1. Citra *fisiologis* paraga wanita ingkang kapanggihaken saking panaliten menika antawisipun inggih menika pasuryan ingkang manis saha ayu, rikma ingkang dawa, pawakan ingkang dhuwur, pipi ingkang alus, ugi untu ingkang ompong.
2. Citra *psikologis* paraga wanita ingkang kapanggihaken ing panaliten menika adhedhasar *teori* kapribaden *Eduard Spranger*. Asil panaliten manggihaken wonten enem jinis tipe manungsa inggih menika manungsa *tipe ilmu pengetahuan (teoritis)*, manungsa *tipe ekonomis*, manungsa *tipe estetis*, manungsa *tipe sosial*, manungsa *tipe politik*, saha manungsa *tipe agami (religius)*. Minangka manungsa *tipe ilmu pengetahuan (teoritis)*, wanita ing *novel* menika gadhah watak : remen ngalamun, gadhah prinsip, gesit, saha sregep. Minangka manungsa *tipe ekonomis*, wanita ing *novel* menika gadhah watak: boros saha sregep. Minangka manungsa *tipe estetis*, wanita ing *novel* menika gadhah watak: sedhik, bingung, isin, kuwatos, kuciwa, sableng, tanpa daya, rangu-rangu, ajrih, pesimis, pasrah, aleman, perhatian, perduli, saha tresna. Minangka manungsa *tipe sosial*, wanita ing *novel* menika gadhah watak : remen mbiyantu, prasajha, grapyak, ngremenaken, loma, setya, hormat, lucu, saha sumeh. Minangka manungsa *tipe politik*, wanita ing *novel* menika gadhah watak : panik, cubriya, kesed, goroh, munafik, kaget, getun, goroh, *ach tak acuh*, *emosional*, saha *pencemburu*.

Minangka manungsa tipe *agami (religius)*, wanita ing *novel* menika gadhah watak : saged dipunpitados, kiyat, tabah, pasrah, saha tradhisional.

3. Citra *sosiologis* paraga wanita wonten ing panaliten menika ngandharaken bab *status sosial*, padamelan, saha pawiyatan.
  - a) *Status sosial* paraga wanita ingkang dipunpanggihaken wonten *novel* antawisipun: prawan kencur ingkang putranipun tiyang sugih, prawan anteng ingkangputranipun tiyang boten gadhah, *nyonya* Direktur, saha tiyang sepuh.
  - b) Padamelan ingkang dipunlampahi dening paraga wanita wonten ing *novel* menika kadosta : pemain badminton, minangka majikan, saha minangka rewang.
  - c) Pawiyatan ingkang dipunlampahi dening paraga wanita wonten ing *novel* menika kadosta: minangka mahasiswa.

Kejawi ngandharaken citra paraga wanita, panaliten menika ugi ngandharaken bab *peran* ingkang dipunlampahi dening paraga wanita. *Peran* menika kaperang dados kalih inggih menika *peran* ing kulawarga saha *peran* ing masarakat.

Peran paraga wanita ing kulawarga antawisipun minangka putra, minangka keponakan, saha minangka bulik (*tante*). *Peran* paraga wanita wonten ing masarakat antawisipun minangka warga masarakat, saha minangka *pelaku ekonomi*.

Panaliten menika dipunajab saged migunani kangge pangrembakaning kawruh sastra, mliginipun bab *feminisme*. Kejawi menika, panaliten menika ugi saged dipunginakaken minangka salah satunggaling referensi kangge mahasiswa sanesipun ingkang badhe ngawontenaken panaliten kanthi jinis ingkang sami utawi badhe nindakaken panaliten salajengipun. Panaliten menika ugi saged paring pangertosan kangge pamaos ngengingi citra saha *peran* paraga wanita ing salebeting karya sastra.

KAPUSTAKAN

- Arbain, Armini. 2002. *Citra Wanita Pekerja Dalam Novel-Novel Indonesia*. Malang: UMM Press.
- AS, Tamsir. 1991. *Pacar Gadhing*. Surabaya: PT Bina Ilmu.
- Nurgiyantoro, Burhan. 2000. *Teori Pengkajian Fiksi*. Yogyakarta : Gajah Mada University Press.
- Sugihastuti. 2000. *Wanita di Mata Wanita : Perspektif Sajak-Sajak Teori Haeraty*. Bandung : Yayasan Nuansa Cendekia.
- _____. 2007. *Teori Apresiasi Sastra*. Yogyakarta: Pustaka Pelajar.
- Sugihastuti dan Suharto. 2015. *Kritik Sastra Feminis: Teori dan Aplikasinya*. Yogyakarta: Pustaka Pelajar.
- Teeuw, A. 1984. *Sastra dan Ilmu Sastra*. Jakarta: Pustaka Jaya.
- Wellek, Rene dan Austin Warren. 1990. *Teori Kesusasteraan Terjemahan Melani Budianta*. Jakarta: Gramedia.
- Wiyatmi. 2012. *Kritik Sastra Teori, Metode dan Aplikasinya dalam Sastra Indonesia*. Yogyakarta: Penerbit Ombak.
- Zuchdi, Darmiyati. 1993. *Panduan Penelitian Analisis Konten*. Yogyakarta: Lembaga Penelitian IKIP Yogyakarta.